

JACÍ JSME 2007

Něco jako národní povaha asi neexistuje (už proto, že i národ je jen myšlenková konstrukce), ale přesto sociologové a publicisté s tímto pojmem pracují, protože pomáhá utvářet národní identitu a slouží k hlubší sebereflexi: pomáhá národům pojmenovat rozpor mezi tím, co si o sobě myslí a jak se chovají. Protože před časem více než půl roku u nás neexistovala řádná vláda a Česká republika se proměnila v největší nevládní organizaci na světě (Jacques Rupnik), měli bychom si nejspíš položit stejnou otázku, jakou si pokládali naši předci: Jací jsme? Jaká je naše národní povaha? O čem naše neschopnost přistupovat na kompromisy jako základní princip konsensuální politiky svědčí?

Už prý staří medicínmani tvrdili, že to, kde se který kmen usadil, má silnou vypořádací hodnotu o tom, jaký duch převládá v pospolitosti. Výbojné kmeny tíhly k moři, odkud mohly podnikat daleké výpravy a obsazovat nová území, méně aktivní si vybíraly místa nikým neobydlená, o něž nemusely bojovat a kde se žilo poklidně. To platí právě o kmeni Čechů (rajské češství je hlubinou bezpečnosti), který podle historika Dušana Třeštíka pod horu Říp v druhé vlně dorazil nejspíše z dnešního Chorvatska přes Maďarsko někdy na přelomu VI. a VII. století, v Sámově době.

Je pravděpodobné, že z původního území byl kvůli vraždě vyhnán (Dalimil). Zaplatil tzv. daň krve a musel původní území opustit. Jde sice jen o odvozenou spekulaci, ale nachází se dle historika Třeštíka v různých na sobě nezávislých kronikách. Někteří historici se domnívají, že je nepravděpodobné, že by území bylo neobydlené a snaha vytěsnit z paměti tvrdé boje při dobývání území je způsobena snahou zapomenout i na pravý důvod odchodu z Chorvatska. Dnes bychom tedy mohli říci, že holubičí povahu jsme si vymysleli, abychom zapomněli na staré krvavé hříchy. Kosmas zmínku o vraždě vynechal, chtěl opravit dějiny, přál si v Bohemii spořádanou společnost. Tuto snahu potvrzuje i naše literatura z konce předminulého a začátku minulého století: je prochnuta snahou uniknout svému prostředí. Sociolog hovoří o pudu zapomínání na sebe.

Poprvé si otázku po naší identitě (nepočítáme-li F. Palackého, který se v půlce XIX. století zabýval povahou Slovanů) snad položil Gordon Schauer v článku otištěném 20. prosince 1896 v prvním čísle časopisu Čas (který financoval T. G. Masaryk), tedy v době, kdy se náš národ silně emancipoval. Autor se v něm zeptal: Co jest úkolem našeho národa? Jaký je náš úkol v dějinách člověčenstva? Jaká je naše národní existence? Stojí skutečně naše národní existence za tu námahu, je její kulturní hodnota tak ohromná? Co přinášíme světu? Milan Kundera pak tyto otázky s odkazem na Schauera položil opět na IV. sjezdu Svazu spisovatelů v roce 1967, tedy v dalším zlomovém a emancipačním bodě. Za Schauera jsme se emancipovali od Rakouska a za Kundery od Sovětského svazu.

Ferdinand Peroutka si tyto otázky kladl v jiném zlomovém bodě, a sice v roce 1922, kdy se formovalo Československo a kdy je možné zaznamenat první pokusy o odtržení Slovenska. Snažil se na ně odpovídat v Lidových novinách. V roce 1924 své úvahy vydal knižně.

V SAMÉM SRDCI

My Češi a Moravané jsme si tuto otázku po 1. lednu 1993, kdy jsme ztratili Slováky jako poslední větší etnikum (po ztrátě sudetských Němců, Židů, Rusínů a části Maďarů), které nám mohlo každodenně nastavovat zrcadlo a nutit k závažnější sebereflexi, vůbec nekladli. Snad poprvé jsme se v tomto zásadním zlomovém bodě sebereflexi vyhnuli. Žádná veřejná diskuse na toto téma u nás neproběhla, proto stojí za to si připomenout, co napsal před více než osmdesáti lety Ferdinand Peroutka.

„Není pochyby, že osudy tohoto státu nedají se trvale zabezpečit sebe skvělejšími aliancemi politickými a že jsou koneckonců přímo závislé na vlastnostech a schopnostech skrytých v naší povaze. Nikdo, i kdyby mysl el sebepečlivěji, nemůže přidati své postavě ani coul na velikosti ...“

O kousek dál čteme: „Naše nejmodernější politická historie, s obtížemi našeho exportu i bezradností našeho parlamentu, s půlmilionovou komunistickou stranou, s naším nacionalismem i našimi pacifisty, s naší vládní koalicí i se způsobem psaní *Večera a Národní demokracie* a s padesátými články Času o politice a náboženství, s dobrodružstvím cizinců v našich hotelích – to vše je přesným výrazem naší národní povahy ...“

Problém viděl Peroutka hlavně v tom, že jsme se na tuto otázku nikdy nesnažili hledat řádnou odpověď, nebo jen velice nahodile (Josef Ludvík Fischer či Jiří Mahen). Přičítal to hlavně té skutečnosti, že jsme v duchovních činnostech byli epigoni, a proto jsme zřídka analyzovali sami sebe a spíše jsme byli nakloněni analyzovat jiné: Němce, Francouze či Angličany. První, kdo se o náčrt našeho obrazu pokusil ve XX. století, byl Francouz Denis a po něm vídeňský spisovatel Pannwitz, autor knihy *Der Geist der Tschechen, Duch Čechů*. Podle nich jsme nakloněni hloubavce a mystice jako všichni Slované. Sami se často obracíme jen do minulosti a mluvíme o Husovi, Žižkově a Komenském, s nimiž již nemáme pranic společného. Cizince vodíme do muzeí a chlubíme se starými křoji. Přijmeňme: Tak vypadá začasťe dodnes i náš časopis určený pro zahraničí *Im Herzen Europas*.

Sociolog Emanuel Chalupný v knize *Národní povaha česká (1932)* zase napsal:

„Česká povaha jest anticipační stejně jako česká řeč, která klade při zvuk na první slabiku. Češi jsou velmi čilí, často důmyslně anticipovali budoucnost. Dejte Čechovi popud a on rozžehne sírku v plamen, aby však plamen brzo neuhasl, nýbrž nesl užitek, o to musí pečovat i zase j Čech nevytrvá, uchvátí primát, ale pozbuď ho brzo. Učiní skvělý vynález jako Ressel, ale nedovede jej zpeněžit. Čech razí cestu, ne však sobě nýbrž jiným. Dějiny reformace jsou skvělým příkladem ... U nás nic nevytrvá v delším klidném růstu, při velkém díle, i literárním, dojde nábrzy dech.“

Těžko s takovými soudy bez protestu souhlasit, i když víme, že ledy z naší nejnovější historie tyto úvahy potvrzují. Hlavně díky Václavu I. lovi jsme během velice krátké doby získali ve světě velké renomé srovnatelné s renomé první republiky T. G. Masaryka a díky rychlým reformám v prvních letech jsme se stali „tygry Evropy“. Ale dnes už z toho nic neplatí a spíše se naši tehdejší představě smějeme. Renomé už má jen Václav Havel, a to hlavně v zahraničí.

VÍČ ČTOU, MÍŇ DĚLAJÍ

Podle sociologů o povaze národa rozhoduje život dvou posledních generací. Generaci, která je u nás u moci, tvoří děti Gustáva Husáka a pi

chozí generaci představují zase vrstevníci Gustáva Husáka. První jsou produkty vládnoucí čtyřicetileté nenormality a druhí zažili totalitu dvě: socialismus národní (hnědý) a internacionální (rudý). Obě tyto generace žily v době, kdy každá evropská myšlenka u nás přenocovala jen v hotelu, jak říká klasik, první republika trvala stejně dlouho jako Husákův režim a za Rakouska-Uherska jsme se místo politiky naučili jen dělat obstrukce v parlamentu.

Neměli jsme skoro žádný hmotný národní majetek, jediným naším majetkem byla řeč. Ještě Mickiewicz u nás neviděl politický život, a tudíž politický národ a hovořil o nás jako o národě filologů. Naše duše se díky tomu vznášela v oblacích. Snad proto více než jinde jsme věřili v blanické rytíře a posvátanou roli české chaloupky (povznášeli jsme se snem, za národní knihu jsme si vybrali nereálnou a líbeznou Babičku Boženy Němcové, padělali jsme Rukopisy a velmi jsme lkali, když byl padělek odhalen). Vrcholem činnosti českého městského obyvatele byla úřednická kariéra. Český podnikatel je i v dějinách zjev velmi mladý. (Peroutka napsal: Se snivým charakterem se člověk těžko protluče, snivý charakter špatně dláždí ulice.) A když se po roce 1989 mohli opět podnikat, nebylo na co navázat: ti nejstarší si jen matně pamatovali dovednosti svých dědů. Peroutka napsal: „Dříve jsme četli, než jednali.“ My dodejme, že u velkých národů tomu bylo opačně. A ani dnes nejednáme, jen mluvíme, aniž si uvědomujeme důsledky svých výroků. Nedorostli jsme ani tak daleko, abychom rozlišovali rétoriku předvolební a povolební jako základ demokratické kultury.

Ferdinand Peroutka dále soudí: „Ve shonu našeho opožděného vývoje nemohlo nic u nás zapustit kořeny dosti hluboko. Těm všem myšlenkám, které u nás přešly, chyběla solidnost toho, co dlouho žije na vlastní půdě.“ Podobně hovoří i filosof Jan Patočka v esejí Česká vzdělanost z roku 1939 a za začátek krize české vzdělanosti označuje období po roce 1918. Podle něj právě tehdy došlo ke zpovrchnění života, pro nějž je charakte-

je budoucnost silně a konkurenceschopné Evropy, v níž všechny státy v porovnání s Čínou, Indií a USA jsou malé. Kořeny tohoto našeho chování jsou samozřejmě staré. Dr. Chalupný na to upozorňoval srovnáním národních zpěvů: Angličan zpívá: Vlášni, Británie. Češi pějí: Ještě naše slovanská řeč žije. Angličan se těší ze své vlády, my z toho, že jsme ještě nezahynuli. Svou existenci ještě stále nepovažujeme za samozřejmou, a proto zřejmě tolik nepochopení pro integraci Evropy. Permanentně se o sebe jen bojíme.

Asi nejtvrdějším současným kritikem naší „národní povahy“ je profesor Milan Nakonečný, který do roku 2000 přednášel na Karlově univerzitě politickou psychologii. Ten ve vztahu k našemu současnému politickému provozu tvrdí, že důvodem nefungování zpětné vazby veřejného mínění v České republice je právě náš národní charakter. Říká: „My Češi a Moravané jsme v tomto směru velice vlažní. Neštěstím tohoto národa je, že se nedoveďe v pravou chvíli pořádně naštvat. Češi, když jsou otráveni z nějaké aféry, která je vysloveně ostudná, tak ji obrátí v humor. Udělají si z toho legraci. Jiné národy vyjdou do ulic a vyžadují tvrdé řešení ... Reakce obyčejného člověka se v Česku vyznačuje nedostatkem temperamentu. Ale také je to možná jistá vlažnost pramenící ze zklamání a únavy z toho, jak to řekl Viktor Dyk, že u nás vždycky téměř všechno významné skončí ostudou. Z Čech se staletí jen odchází a my se stále jen zmenšujeme. Naše intelektuální politické špičky v minulém století zlikvidovali nacisté a komunisté.“

Důsledek: převažující plebejství, tedy pokleslá lidovost, která se projevuje malou hrdostí. Podle Ferdinanda Peroutky je v nás francouzská vznětlivost i ruská mlha. Profesor Nakonečný dodává, že žádnou převládající vlastnost nemáme, jsme průměrní a ze všech Slovanů nejchladnější. Jsme národem středu.

Vrátíme-li se ale k politice, Jan Patočka v již jednou zmíněném esejí napsal: „Systém stranické demokracie, jak v (první) republice byl zave-

ČEŠI, KDYŽ JSOU OTRÁVENÍ Z NĚJAKÉ AFÉRY, KTERÁ JE VYSLOVENĚ OSTUDNÁ, TAK JI OBRÁTÍ V HUMOR. UDĚLAJÍ SI Z TOHO LEGRACI. JINÉ NÁRODY VYJDOU DO ULIC A VYŽADUJÍ TVRDÉ ŘEŠENÍ ...

ristická „vláda hesla, fráze, slova, za nímž nestojí ani skutečná myšlenka, ani skutečné rozhodnutí“.

Jinde se ale zase dočteme, že náš rozum a naše chápavost jsou velmi otevřeny, což – zdá se – v ledascem platí dodnes: některé technologie přebíráme rychleji než ostatní Slované.

Peroutkova a Patočkova slova potvrzují, bohužel, i děti Husákových dětí, které již vystudovaly po roce 1989 a nazývají se třeba Mladými konzervativci. Vzpomeňme si, jak v roce 2000 Mladí konzervativci požadovali, aby stát zakročil razantněji proti krizi v České televizi, aniž si přčetli, že stát je sice pro konzervativce instituce nejvyšší, jenže svou nadřazenost chápe vůči nim ve smyslu ochrany jejich autonomie (viz třeba Roger Scruton). Instituce se mají řídit podle vlastních principů a úloha vládnutí spočívá v ochraně, a ne v jejich ovládnutí. Stát (zákon) má jen takovým institucím, jako je veřejnoprávní rozhlas či televize, poskytovat legální rámec, uvnitř něhož se mohou rozvíjet v souladu s potřebami a očekáváním svých členů. Skuteční konzervativci třeba ve Velké Británii proto obhajují dělbu moci ve státě jako nejlepší metodu vládnutí, v níž platí individuální svobody a rozmanitost institucí.

PLEBEJSTVÍ ČILI POKLESLÁ LIDOVOST

Podobně dnes někteří naši politici často používají slova suverenita a federace a oběma těmito slovy propůjčují opačnou hodnotovou znaménka, než mají ve staré Evropě. Suverenita není nadřazena demokracii a být v západní Evropě suverenistou, jak tvrdí například Jacques Rupnik, není chápáno jako něco pozitivního. Podobně federalismus či federace tam nejsou chápány jako cosi, co má minusové znaménko jako u nás, neboť federace je jedna z možných forem demokracie.

V integračním evropském procesu, který probíhá od konce druhé světové války, kdy se stále víc a víc pravomocí deleguje na nadnárodní instituce, ten, kdo hájí suverenitu, je považován spíš za toho, kdo ohrožu-

den, byl vůbec zhoubou, blamáží ... Politický smysl tak upadl, že se politika stala takřka druhem obchodu.“ Profesor Nakonečný vidí kořeny naší nedůvěry v politiku jako řádné řemeslo v chování prezidenta Beneše, který se podle něj zachoval po válce jako uražené dítě. Nejprve chtěl ukázat Západu, že se bez něj obejde, a orientoval se pouze na Moskvu a v roce 1948 zklamal podruhé, když nedodržel slovo, jež dal demokratickým ministrům, že jejich demisi nepřijme, a tím nastartoval to, co následovalo. Tady je možná začátek naší moderní nedůvěry v politiku jako takovou, díky níž má část naší populace obavy i z Evropské unie. Západoevropští státníci ale dnes po hospodářském, právním a měnovém sjednocení nemohou opustit myšlenku politického sjednocení, ke kterému padesát let směřují.

DOOBROZENÍ

Zřejmě tedy něco, co by se dalo nazvat národní povahou a co je možné chápat jako podpůrný model, existuje a sociologové by se o to měli zajímat už jen proto, abychom některé chyby zbytečně stále neopakovali, abychom dokázali lépe (tedy kritičtěji) zacházet s představami o sobě. Měli bychom třeba prozkoumat, jestli měl Ferdinand Peroutka pravdu, když říkal, že ač se tváříme ateisticky, jsme silně ovlivněni katolicismem XIX. století, a proto pravý protestantismus – jenž vytvořil základ pro moderní kapitalismus – pocítujeme jako něco cizího a nesrozumitelného.

Finančně dochází v moderních dějinách teprve nyní k našemu skutečnému doobrození. Po něm by mělo dojít k tomu, abychom si začali klást dosud neslýchané a neinfantilní otázky, abychom měli odvahu čelit zděděné pohodlné konvenci, a tím bychom navázali na našeho prvního realistu Karla Hynka Máchu (druhým byl Karel Havlíček Borovský). Teprve tehdy bychom začali hovořit z hlubin našich bytostí a stali se skutečně svobodnými. Teprve tehdy by naše charakter a naše slova nabyly na váze.